

ВИЗНАЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ В КОНЦЕПЦІЇ АНТРОПОЦЕНТРИЧНОГО ПІДХОДУ

Проаналізовано дефініції поняття «інформація» в концепції змістовного підходу, визначено їх переваги та недоліки. Запропоновано авторське тлумачення цієї категорії.

Ключові слова: інформація, недетерміністський підхід, техноцентричний підхід, антропоцентричний підхід, відомості.

Процеси, що відбуваються в суспільстві, ґрунтуються на феномені «інформація». Як влучно зазначив Н. Вінер, усе діє відповідно до отриманої інформації [Цит. за: 2, с. 13]. Що ж означає цей термін?

Розглядуване поняття використовується у багатьох галузях знань: як у загальнотеоретичних, так і в прикладних сферах – філософії, політології, соціології, історії, юридичних дисциплінах тощо. Його вивчали такі українські вчені, як О. М. Бандурка, Ю. П. Битяк, І. Л. Бачило, В. Брижко, В. М. Гаращук, Л. П. Коваленко, А. Т. Комзюк, Л. В. Кузенко, А. І. Марущак, В. Я. Настюк, М. М. Тищенко та ін. Серед зарубіжних дослідників – це А. О. Антопольський, А. І. Берг, В. Р. Ешбі, А. Моль, І. І. Саліхов, А. Д. Урсул, К. Шеннон та ін.

Практично кожен дослідник, розглядаючи це багатогранне явище, намагався навести власне його трактування як результат, тому наявні декілька десятків дефініцій поняття «інформація», які відображають його окремі деталі, ознаки, характеристики тощо. Однак наразі бракує одностайного, загальноприйнятого його визначення. Така дискусійність пов'язана зі специфікою принципів і методів вивчення та використання інформації в різних галузях науки і практики.

Аналіз наукових праць учених дає змогу виділити три основні підходи до тлумачення цієї категорії: *недетерміністський, техноцентричний і антропоцентричний.*

Недетерміністський підхід полягає в тлумаченні інформації на тій підставі, що вона є фундаментальним поняттям, яке має невизначені, так би мовити, «розмиті» кордони. Як зазначав один із засновників кібернетики Н. Вінер, «інформація є інформацією, а не матерією й не енергією» [3, с. 208]. На переконання В. Троня, інформація є фундаментом усього існуючого, першопричиною всіх явищ і процесів [18, с. 206].

Сутність *техноцентричного підходу* полягає в тому, що інформацію ототожнюють з даними, які мають кількісний вимір, а саме: інтенсивність трафіку, швидкість передачі, обсяг та ін. Засновником цієї теорії вважається К. Шеннон, який розглядав інформацію як зменшувану невизначеність, що змінюється в результаті отримання повідомлень. Теорія інформації стала затребуваною зі зростанням інформатизації суспільства для характеристики обсягів інформаційних потоків і згодом дала змогу розвинути нові концепції впорядкування інформаційних процесів [Цит. за: 9, с. 7].

К. Шеннон разом з Н. Вінером запропонували й імовірні методи для визначення (з'ясування) кількості інформації, що передається. Зазначений підхід широко використовується не тільки в теорії, а й на практиці. За його допомогою було знайдено «цілком секретні» й практично «ідеальні» криптографічні системи захисту інформації [Цит. за: 11, с. 121]. Саме тому він і зараз домінує в точних науках і широко застосовується під час розроблення й реалізації багатьох методів захисту інформації, насамперед технічних.

Проте поза розглядом залишається змістовний (семантичний) аспект інформації, що не дозволяє використовувати *антропоцентричний підхід* до правового регулювання інформаційних правовідносин. Цей (змістовний, семантичний) підхід цікавий тим, що інформацію ототожнюють з відомостями або фактами, які теоретично можуть бути отримані й засвоєні, тобто перетворені на знання. Ця течія обмежує сферу існування інформації та інформаційної взаємодії винятково людським суспільством і людською свідомістю [10]. Саме цей підхід знайшов широку підтримку в юридичній науці й відбиття в чинному законодавстві: дефініції категорії «інформація» в законах

та їх проектах спираються на її семантичний аспект, тобто на змістовний опис об'єкта, предмета та ін. [7, с. 31]. Отже, саме цей аспект і становить підґрунтя правового регулювання інформаційних правовідносин.

Формулювання будь-якого поняття повинно містити характерні загальні і специфічні ознаки. Неточне визначення тягне за собою його хибне розуміння та неналежне правове регулювання. Саме тому інформація, як одна з найважливіших категорій в інформаційному праві, вимагає детального аналізу в концепції антропоцентричного підходу.

Визначення поняття «інформація» міститься в різних нормативно-правових актах, зокрема в законах України «Про інформацію», «Про доступ до публічної інформації», «Про телекомунікації», «Про захист економічної конкуренції», в Цивільному кодексі України тощо.

Одним із центральних законів, що регулюють суспільні відносини у досліджуваній нами сфері, є Закон України «Про інформацію», ст. 1 якого визначає інформацію як «будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді» [4; 2001. – № 12. – Ст. 64.]. Стаття 200 Цивільного кодексу України повторює цю дефініцію.

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про захист економічної конкуренції» інформація – це відомості у будь-якій формі й вигляді та збережені на будь-яких носіях (у тому числі листування, книги, помітки, ілюстрації (карти, діаграми, органіграми, малюнки, схеми тощо), фотографії, голограми, кіно-, відео-, мікрофільми, звукові записи, бази даних комп'ютерних систем або повне чи часткове відтворення їх елементів), пояснення осіб та будь-які інші публічно оголошені чи документовані відомості [4; 1992. – № 48. – Ст. 650].

Як бачимо, в різних нормативно-правових актах законодавець по-різному її визначає. Яка дефініція є найбільш доречною, чи відбивають вони сутність відносин, пов'язаних з інформацією в повному обсязі? Чи потрібно вносити якісь зміни до національного законодавства про інформацію? Щоб відповісти на ці запитання й дійти певного висновку, потрібно проаналізувати термін

«інформація». Саме змістовний і порівняльний аналізи нададуть можливості виявити прогалини й у разі необхідності сформулювати найбільш розгорнуту дефініцію цього поняття. Вважаємо доречним наведені визначення «інформація» розбити на 2 смислові частини, перша – це «будь-які відомості та/або дані...», друга – «...які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді», і розглянути їх окремо.

Отже, законодавець визначає інформацію як будь-які «відомості та/або дані...». *Відомості* – це «повідомлення, вісті про кого-, що-небудь. Певні факти, дані про кого-, чого-небудь». Дані, у свою чергу, – це теж відомості, показники, необхідні для ознайомлення з ким-, чим-небудь, для характеристики когось, чогось або для певних висновків, рішень» [5, с. 176]. Як бачимо, зміст термінів «відомості» й «дані» майже повторюється. Проте, на нашу думку, слід розмежовувати ці категорії на законодавчому рівні, адже «відомості» за своєю сутністю – поняття ширше порівняно з терміном «дані». Бо інформація у формі даних міститься у відомостях про щось.

Щоб інформація, накопичена окремою людиною або суспільством, була доступною для подальшого використання, її зберігають у систематизованому вигляді у спеціальних сховищах – базах даних [8]. Закон України «Про захист персональних даних» у ст. 1 визначає *базу персональних даних* як іменовану сукупність упорядкованих персональних даних в електронній формі та/або у формі картотек персональних даних [4; 2010. – № 34. – Ст. 48].

У ст. 1 наказу Міністерства юстиції України «Про затвердження форм заяв про реєстрацію бази персональних даних та про внесення змін до відомостей Державного реєстру баз персональних даних і порядку їх подання» вказано: «Цей Порядок встановлює механізм подання заяв про реєстрацію бази персональних даних та про внесення змін до відомостей Державного реєстру баз персональних даних (далі – заяви)» [12]. Змістовний аналіз цієї статті наказу дає підстави зробити висновок, що дані містяться у відомостях, отже відомості – це те, що включає в себе дані про щось або когось. Отже, з огляду на наведене *інформацію* доречно визначити як *відомості, які містять дані про кого-, що-небудь*.

Не порушуючи рамки змістовного підходу до визначення досліджуваного поняття, розглянемо другу частину його дефініції: це «будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді». Саме ці «*будь-які відомості та/або дані*» кожен вправі вільно збирати, зберігати, використовувати й поширювати усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір (ч. 2 ст. 34 Конституції України).

Виникає запитання: чи всі відомості є інформацією у праві, зокрема в інформаційних правовідносинах, що регулюються адміністративним правом? Як відомо, внаслідок отримання інформації приймаються певні висновки й рішення, що мають відповідні юридичні наслідки. А чи будь-яка інформація несе юридичні наслідки в цих правовідносинах?

Інформація, як відомо, поділяється на правову й неправову. У ст. 1 Закону України «Про інформацію» говориться про інформацію взагалі (правову й неправову); в ст. 17 цього ж нормативно-правового акта йдеться саме про правову інформацію. Законодавець трактує категорію «правова інформація», відносячи до неї будь-які відомості про право, його систему, джерела, реалізацію, юридичні факти, правовідносини, правопорядок, правопорушення й боротьбу з ними, їх профілактику тощо. Як слушно зазначає О. О. Тихомиров, у цій статті поняття тлумачиться більше з філософської точки зору, аніж з нормативно-правової [16, с. 130-131]. У той же час серед джерел правової інформації вказаним Законом виокремлюються Конституція України, інші національні законодавчі й підзаконні нормативно-правові акти, міжнародні договори та угоди, норми і принципи міжнародного права, а також ненормативні правові акти, повідомлення засобів масової інформації, публічні виступи, інші джерела інформації з правових питань, а також акцентується увага саме на нормативно-правових джерелах і засобах надання публічності їх положенням (змісту).

У наукових колах дефініція конструкції «*правова інформація*» трактується, як правило з урахування певного напрямку розуміння терміна «інформація», який трансформується через поняття «правова сфера». Так,

А. А. Шмельов правову інформацію визначає як відомості про факти, події, предмети, осіб, явища у правовій сфері життя суспільства, що містяться як у нормах права, так і в інших джерелах і використовуються при вирішенні правових завдань. Специфіка правової інформації, на його думку, полягає в тому, що незалежно від свого змісту остання завжди є соціально значимою. Основні ж завдання інформації вирішуються при здійсненні правотворчої, правозастосовної і правоохоронної діяльності [19].

Правова інформація в широкому розумінні, що сформувалося на сьогодні, вбирає в себе значний масив суспільно важливої інформації й виступає не стільки окремим її видом, скільки специфічною якістю тих відомостей, які відображають процеси організації суспільного життя у сферах, охоплених правовим регулюванням. Досліджувана інформація має соціальну значимість, яку їй надає така якість, як правота або правність [19]. У вузькому значенні, як правильно зазначає О. О. Тихомиров, вона є основним засобом правового регулювання. Свою точку зору фахівець обґрунтовує так: правова інформація має відображати основне призначення права як універсального регулятора суспільних відносин. Вона є соціально важливою, віддзеркалює нормативні (загальнообов'язкові) або індивідуальні вимоги до поведінки (діяльності) суб'єктів. Ці вимоги відповідають інтересам суспільства, забезпечуються й охороняються державою. Важливою властивістю, яка принципово відрізняє інформацію правову від неправової, вчений називає обов'язковість її надання державою й усвідомлення відповідними суб'єктами. Так, Основний Закон кожному гарантує право знати свої права й обов'язки (ст. 57) і покладає на громадян обов'язок неухильно додержуватися Конституції й законів України (ст. 68) [16, с. 13].

Риси правової інформації найчіткіше виявляються, на нашу думку, при здійсненні управлінської діяльності, яка характеризується *інтелектуальністю*. Останнє виражається у спрямованості на вироблення, прийняття і практичну реалізацію управлінських рішень, покликаних змінювати в бажаному напрямку стан і розвиток суспільних процесів, свідомість, поведінку й діяльність людей.

За допомогою інтелектуальності органи державної влади й органи місцевого самоврядування виконують покладені на них функції державного управління.¹ Конкретний набір цих функцій, що реалізуються у певній сфері життя суспільства, залежить від потреб системи управління й конкретизується в повноваженнях органів державної влади, що здійснюють державне управління [19].

Управлінська діяльність є *інформаційною*. Ця її властивість знаходить свій прояв у необхідності постійного одержання, осмислення, систематизації, зберігання й видачі спеціальної, перш за все *управлінської інформації*. На законодавчому рівні визначено, яка саме інформація може мати значення при прийнятті управлінських рішень. Іншими словами, правова інформація є вагомою підставою для їх прийняття, неправова ж не має ніякого значення. До того ж при вчиненні адміністративного правопорушення в інформаційній сфері юридично важливими вважатимуть ті відомості, які належать до його диспозиції.

З урахуванням викладеного зробимо висновок: до інформації, яка має значення при регулюванні суспільних відносин, належать не будь-які відомості, а лише ті, що безпосередньо мають важливість для їх регулювання, тобто правові відомості. Тому визначати інформацію як «будь-які відомості...» – хибний крок.

На окрему увагу заслуговує ще одна частина розглядуваної категорії – дефініція, яку містить Закон України «Про інформацію»: інформація – це відомості, «...які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді». У цьому випадку законодавець до інформації відносить тільки те, що може мати матеріальну форму. А чи доречно погоджуватися з цією точкою зору? Як відомо, адміністративно-правове регулювання (виконання, зміна або припинення) правовідносин (у тому числі й інформаційних) відбувається за допомогою актів державного управління, що становлять собою формально обов'язкові для виконання волевиявлення держави, її органів і їх посадовців.

Залежно від форми вираження волі держави в особі державних органів та їх посадовців акти управління поділяються на *письмові, усні й конклюдентні*.

Найпоширенішою формою актів управління є їх *письмова форма*. При цьому волевиявлення викладається згідно зі встановленими вимогами юридичного документа, в якому віддзеркалюються певні розпорядження, заборони, правила тощо. Ця форма завжди застосовується при виданні адміністративних актів нормативного характеру й у більшості випадків індивідуальних адміністративних актів [1, с. 38]. До письмових актів-документів належать, наприклад, приписи. Так, згідно зі ст. 1 Закону України «Про інформацію», *документ* – це матеріальний носій, що містить інформацію, основними функціями якого є її збереження й передавання у часі та просторі. Таким індивідуальним актом-документом є, приміром, постанова про накладення стягнення.

Усна форма не вимагає письмового викладу. Це заяви, розпорядження, накази, вказівки. Усні акти управління, як правило, мають індивідуальний характер, вони видаються для швидкого й оперативного вирішення управлінських завдань в усній формі. Найчастіше вони використовуються у Збройних Силах України, в органах внутрішніх справ, у Службі безпеки України та ін. Наприклад, усні владні розпорядження, що видаються посадовими особами в процесі оперативно-організаційної роботи, не оформлюються документально [13, с. 15-16]. Незважаючи на те, що такі акти не фіксуються на матеріальному носії, а видаються в усній формі, вони теж є обов'язковими для виконання тими, кому вони адресовані. За невиконання або неналежне виконання таких актів об'єкти управління можуть бути притягнені до юридичної відповідальності.

За юридичною силою *конклюдентні акти* неоднорідні: одні з них мають інформаційний характер, інші є забороняючими або дозволяючими, недотримання яких теж забезпечується певними санкціями. Ці акти виражаються у конклюдентних діях. *Конклюдентні дії* – це поведінка особи, що виражає її волю встановити правовідносини, але не у формі усного чи

письмового волевиявлення, а поведінкою, за якою можна зробити висновок про її намір [5, с. 564]. Конклюдентними діями державного управління вважаються дії, які виражають волевиявлення на встановлення правовідносин і які виявляються безпосередньо у формі певної поведінки. Конклюдентні акти управління виражаються у спеціальних звукових і шумових сигналах, спеціальних знаках (дорожнього руху), жестах тощо. Наприклад, регулювальник Державної автомобільної інспекції, як представник органу виконавчої влади, конклюдентні дії здійснює жестами. У даному випадку волевиявлення, яке несе в собі інформацію, виявляється у виді жестів, де жест – це інформація.

Як випливає з наведених міркувань, усні й конклюдентні акти управління мають одну й ту ж особливість: вони не оформлюються письмово, тобто не набувають форми акта-документа, що пояснюється не тільки відсутністю необхідності в цьому, а й можливістю це зробити. Отже, інформація може мати як матеріальну, так і нематеріальну форму.

Чи враховано це в нормативно-правових актах? У Законі України «Про інформацію» інформація розглядається тільки в матеріальній формі. Повторимося: це відомості, «які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді». Це визначення вважаємо неповним, оскільки воно не відображає всієї сутності досліджуваного поняття. У даному випадку законодавець не врахував подвійної форми прояву цього явища – можливості не тільки матеріального виду інформації, а й нематеріального.

У ст. 1 Закону України «Про телекомунікації» інформація розглядається як нематеріальна форма [4; 2004. – № 12. – Ст. 1557]. Закону України «Про захист економічної конкуренції» говориться, що інформація має матеріальну форму, що виявляється за допомогою різних засобів, перелічених законодавцем.

Таким чином, наведений порівняльний аналіз нормативно-правових актів України з питання, що нас цікавить, свідчить про недосконалість і неточність визначення поняття «інформація», у кожному з них воно визначено по-різному.

У жодному з них не сформульована дефініція «інформація» в такий спосіб, щоб її зміст відповідав антропоцентричному підходу, тобто містив у собі всі змістовні ознаки розглядуваного поняття, щоб можна було виділити його матеріальну й нематеріальну форми вираження. На сьогодні в нормативно-правових актах України інформація розглядається як матеріальна або нематеріальна форма вираження, а тому один акт управління часто доповнює інший.

З огляду на це зробимо такі висновки:

1) дані містяться у відомостях, тобто, відомості – це дані про щось або когось;

2) інформація має дві форми вираження – матеріальну та нематеріальну;

3) при здійсненні адміністративно-правового регулювання суспільних відносин під інформацією належить розуміти лише відомості, які є підставою для прийняття управлінських рішень. Ось чому визначати інформацію як «будь-які відомості» некоректно; вважаємо, що інформація – це конкретні «відомості»

Отже, під інформацією в галузі права необхідно розуміти відомості про осіб, предмети, факти, події, явища і процеси незалежно від форми їх вираження, які пов'язані з настанням юридичних наслідків. Відповідні зміни до дефініції цього поняття треба внести в національне інформаційне законодавство, зокрема до ст. 1 Закону України «Про інформацію».

Список літератури:

1. *Артеменко І. А.* Поняття адміністративних актів органів виконавчої влади / І. А. Артеменко // *Право і безпека*. – 2012. – № 4 (46). – С. 36–40.
2. *Брижко В. М.* До гносеології категорії «інформація»/ В. М. Брижко // *Інформація і право*. – 2011. – № 2 (2). – С. 13–20.
3. *Винер Н.* Кибернетика, или управление и связь в животном и машине / Н. Винер ; пер. с англ. И. В. Соловьева, Г. Н. Пивоварова. – М. : Наука, 1983. – 344 с.
4. Відомості Верховної Ради України.
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і доп.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К., Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
6. Державне управління : навч. посіб. / А. Ф. Мельник, О. Ю. Оболенський, А. Ю. Васіна, Л. Ю. Гордієнко ; за ред. А. Ф. Мельник. – К. : Знання-Прес, 2003. – 343 с.

7. Ємельянов С. Л. Генезис поняття «інформація» у законодавстві України в контексті проблеми її захисту / С. Л. Ємельянов // Право і безпека. – 2012. – № 2 (44). – С. 29–33.
8. Конклюдентные действия // Википедия [Электрон. ресурс]. – Режим доступа : <http://ru.wikipedia.org>.
9. Кормич Б. А. Інформаційне право : підруч. / Б. А. Кормич. – Х. : БУРУН і К, 2011. – 334 с.
10. Кірейцева Г. В. Екологічна інформація в бухгалтерському обліку підприємства / Г. В. Кірейцева // Вісн. ЖДТУ. – 2011. – № 3 (57). – С. 65–69.
11. Осауленко О. І. Місце правозастосовних актів у правовій системі актів / І. О. Осауленко // Держава і право. – 2010. – Вип. 49. – С. 23–27.
12. Про затвердження форм заяв про реєстрацію бази персональних даних та про внесення змін до відомостей Державного реєстру баз персональних даних і порядку їх подання : наказ М-ва юстиції від 08.07.2011 р. № 1824/5 [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0890-11>.
13. Пчелін В. Б. Перегляд адміністративних актів органів внутрішніх справ : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Пчелін Віталій Борисович / Харківський національний ун-т внутр. справ. – Х., 2011. – 189 с.
14. Рябко Б. Я. Основы современной криптографии для специалистов в информационных технологиях / Б. Я. Рябко, А. Н. Фионов. – М. : Науч. мир. – 173 с.
15. Скакун О. Ф. Юридическая деонтология : учеб. / О. Ф. Скакун. – Х. : Эспада, 2002. – 504 с.
16. Тихомиров О. О. Правова інформація: теоретико-правовий аспект // Інформаційна безпека, суспільство, держава. – 2012. – № 1(8). – С. 29–35.
17. Ткач М. П. Проблеми визначення поняття державного управління / М.П. Ткач // Прав. вісн. Укр. акад. банк. справи : наук.-практ. журн. – 2012. – № 1 (6). – С. 59–63.
18. Тронь В. Феномен інформації – майбутнє Всесвіту / В. Тронь // Вісн. Акад. держ. управління при Президенті України. – 1998. – № 4. – С. 201–207.
19. Шмелев А. А. О правовой информации / А. А. Шмелев / Научн. центр прав. информации [Электрон. ресурс]. – Режим доступа : <http://www.scli.ru/rights/>.

Биленская Д. О. Определение информации в концепции антропоцентрического подхода.

Анализируются дефиниции понятия «информация» в концепции содержательного подхода, определяются преимущества их преимущества и недочеты. Предлагается авторское толкование этой категории.

Ключевые слова: информация, недетерминистский поход, техноцентрический подход, антропоцентрический поход, ведомости.

Bilenskaya D. Definition of the concept use information in the anthropocentric approach.

Definition of the term «information» is analyzed in the concept of substantive approach, benefits are determined and their flaws. The author's interpretation of this category.

Key words: information, non-deterministic hike, tehnotsentrichesky podod, anthropocentric hike, statements.